

ธรรมยุติกนิกายในกัมพูชา :
ความสัมพันธ์ทางการเมืองและศาสนาของไทยและกัมพูชา
Dhammayuttika Nikaya in Cambodia :
Relationship on Political and Religious between Thai and Cambodia

พระปลัดระพิน พุทธิสารโร*

บทคัดย่อ

ธรรมยุติกนิกาย มีอิทธิพลในสังคมกัมพูชา โดยมีฐานเกิดขึ้นและการส่งต่อจากสยาม ในช่วงที่สยามมีอิทธิพลเหนือราชสำนักกัมพูชา ในทางการเมืองมีการคัดเลือกและส่งกษัตริย์ที่นิยมสยามไปเป็นผู้ปกครอง ในทางศาสนาได้มีการส่งผ่านพระพุทธรูปศาสนาที่ฐานเกิดจากสยาม ด้วยฐานคิดว่าความทันสมัย (Modernization) ของสยามมีส่วนสำคัญจากธรรมยุติกนิกาย การรับธรรมยุติของกัมพูชา จึงมีเป้าประสงค์ต่อความทันสมัยนั้นที่มาพร้อมกับอิทธิพลทางการเมืองจากสยามด้วย จนกระทั่งฝรั่งเศสเมื่อเข้ามาปกครองกัมพูชาในฐานะอาณานิคม ได้จัดตั้งสถาบันพุทธศาสนาบัณฑิต (Buddhist Institute) เพื่อป้องกันอิทธิพลทางการเมืองของสยามที่ผ่านมาพร้อมกับศาสนา

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาพัฒนาการของพระพุทธรูปศาสนาธรรมยุติกนิกายในประเทศกัมพูชาตั้งแต่อดีตกระทั่งปัจจุบัน โดยการศึกษาวิเคราะห์จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

คำสำคัญ : ธรรมยุติกนิกาย, กัมพูชา, ศาสนาและการเมือง

Abstract

The Influence of Dhammayutikanikaya (Sect) in the Cambodian society has arisen and connected to Siam during the Siamese influence over the Cambodian court. Politically the selection and sending of the pro-Siamese ruler for ruling is carried out by Siam. Religiously Siam based Theravada Buddhism regarding modernization is Dhammayutanikaya. The acceptance of this sect was intent on that modernization that comes along with Siamese Political influence until Franch Colonial time france established Buddhist institute with the objective of preventing Thai political influence from interference.

This article aims at studying the development of Dhammayutikanikaya in Cambodia from the past til now by means of related documents and research works.

Keywords : Dhammayut Sect, Cambodia, Religion and Political

บทนำ

ความขัดแย้งทางการเมืองและศาสนา เกิดขึ้นในวงกว้างโดยมีนัยเกี่ยวกันทั้งศาสนาและการเมือง ซึ่งครั้งหนึ่งในกัมพูชา เป็นประเทศที่นับถือพระพุทธรูปศาสนาเหมือนประเทศไทย และถูกกล่าวอ้างถึงให้มีการแยกสังฆราชปกครองโดยมีแบบจากประเทศกัมพูชา ที่มีสังฆราชฝ่ายมหานิกาย และธรรมยุติกนิกาย จึงเกิดคำถามต่อไปว่า “**ธรรมยุติกนิกาย**” อันมีฐานเกิดจากประเทศไทย มีพัฒนาการทางการเมือง ศาสนา และการนับถืออย่างไรจึงเกิดขึ้นในกัมพูชา หากพิจารณาตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า การนับถือ

*คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระพุทธศาสนานิกายดังกล่าวเกิดขึ้นภายใต้บริบททางการเมือง ประวัติศาสตร์ที่เกาะเกี่ยวกันตั้งแต่อดีตกระทั่งปัจจุบัน ทั้งผสมผสานกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมกัมพูชาไปด้วย ดังกรณีเคยเกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (Jayavarman VII/ครองราชย์/ค.ศ.1181-1218/พ.ศ.1724-1761) กับแนวคิดในเรื่อง “พุทธราชา-Buddha Raja” กับสถานะกษัตริย์ที่เป็นประหนึ่งพระพุทธเจ้า (เดวิด แชนเลอร์, 2546 : 82) หรือล่วงมาในสมัยพระเจ้านโรดม สีหนุ (Norodom Sihanouk/ค.ศ.1922 – 2012/พ.ศ.2465-2555) กับแนวคิดในเรื่อง “พุทธสังคมนิยม-Buddhist Socialism” ที่ผสมผสานระหว่างแนวคิดทางการเมืองของระบบสังคมนิยมกับพระพุทธศาสนา (ชุมพล เลิศรัฐกาล. 2536, นภดล ชาติประเสริฐ, 2540) ซึ่งมีความหมายถึงพระพุทธศาสนากับการเมืองที่เกื้อหนุนกันและกัน กัมพูชาในฐานะรัฐโบราณที่เคยเป็นที่รู้จักกันในประวัติศาสตร์ไทยคืออาณาจักรขอมโบราณที่เคยมีอิทธิพลเหนือแผ่นดินไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม เป็นเจ้าของแหล่งวัฒนธรรมแห่งนี้ในภูมิภาคนี้ กาลเวลาผันเปลี่ยนได้ทำให้สถานะทางการเมืองเข้มแข็ง อ่อนแอ จากรัฐใหญ่กลายเป็นรัฐเล็ก และได้ส่งผ่านอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาหายาน หรือเถรวาทในแบบกัมพูชา และคืนกลับในฐานะประเทศที่ได้รับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาจากประเทศข้างเคียงอย่างเวียดนาม หรือไทย ในช่วงสมัยหลัง โดยเฉพาะธรรมยุติกนิกาย ที่มีจุดกำเนิดจากประเทศไทย และเข้ามามีอิทธิพลในกัมพูชา พร้อมกับอิทธิพลทางการเมืองราชสำนักสยาม ที่ผสมผสานผ่านฐานะ “องค์ประกันแห่งบางกอก” หรือการทำให้เป็นสยาม (Siamization) ที่เกิดขึ้นในยุคสมัยนั้น ธรรมยุติกนิกายจึงเป็นกลไกทางการเมืองของรัฐแบบราชาธิปไตย ระหว่างรัฐสยามกับเขมร ระหว่างฝรั่งเศสเจ้าอาณานิคม (ค.ศ.1863-1953/2405-2496, David Chandler, 2015) กับการป้องกันรัฐผ่านมิติทางศาสนาซึ่งเคยเกิดขึ้นมาแล้วในอดีต ซึ่งในบทความนี้จะได้นำเสนอถึงประวัติ พัฒนาการของธรรมยุติกนิกายและการมีส่วนร่วมทางการเมืองในมิติของศาสนาและการเมืองอันเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสยามกับกัมพูชาในแต่ละช่วงเวลา

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงคฺญ์

ภาพประกอบ 1 สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงคฺญ์ ผู้นำพระพุทธศาสนาแบบธรรมยุติกนิกายเข้าสู่กัมพูชา

ที่มาภาพ : <http://i0.wp.com/www.cambosastra.org/wp-content/uploads/2010/09/Dhammatykyaya-in-Cambodia.jpg>. เมื่อ 20 มกราคม 2560

สยามกับธรรมยุติกนิกายในกัมพูชา

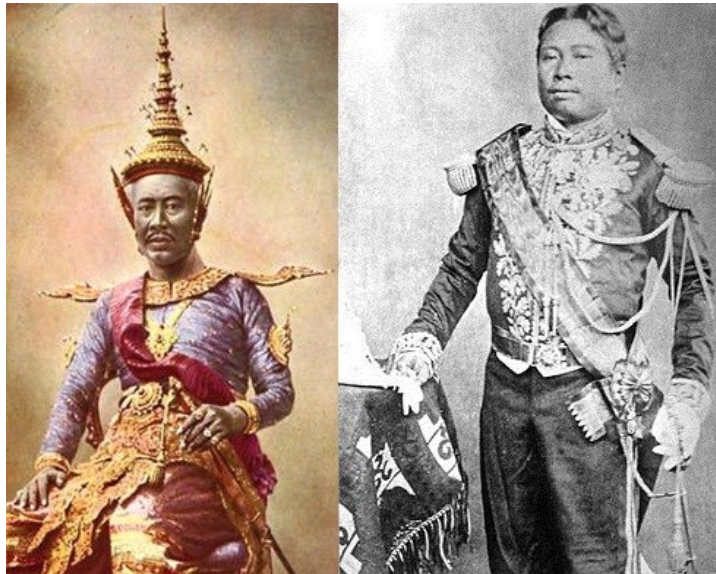
การปฏิรูปพุทธศาสนาโดยแยกเป็น "มหานิกาย" และ "ธรรมยุติกนิกาย" เกี่ยวข้องกับการเมืองเรื่องขึ้นครองราชย์ระหว่าง ร.3 กับ ร.4 ที่เกิดขึ้นโดยวชิรญาณภิกขุ (พ.ศ.2367-2394/ค.ศ.1824-1851) ที่ควรได้สิทธิ์ในการสืบสันตติวงศ์เป็นรัชกาลที่ 3 แต่ด้วยเหตุผลในทางการเมือง การบวชจึงเป็นประหนึ่งลี้ภัยทางการเมือง ในระหว่างที่บวช “วชิรญาณภิกขุ” ได้ก่อตั้งธรรมยุติกนิกายขึ้น ภายใต้การดูแลสนับสนุนโดยพระองค์ท่าน ตลอดระยะเวลา 27 ปี (พระไพศาล วิสาโล, 2552 : 28) กระทั่งได้ลาสิกขาออกมาครองราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดินเป็นรัชกาลที่ 4 ในนาม “พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” (พ.ศ.2394-2411/ค.ศ.1851-1868) (พระอธิการเกียรติศักดิ์ กิตติเมโธ, 2553, 91) พร้อมกับความเจริญเติบโตของคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายผ่านการสนับสนุนในทางตรงในฐานะผู้ก่อตั้งขณะเป็นพระภิกษุ และในฐานะกษัตริย์ที่ต้องให้การอุปถัมภ์สนับสนุนศาสนาในฐานะ “อุปถัมภ์” โดยเฉพาะธรรมยุตที่พระองค์ตั้งขึ้น ธรรมยุตที่เกิดขึ้นในสังคมไทยจึงเป็นเหมือนคณะปฏิรูปกิจการพระศาสนาที่มีความก้าวหน้าในเชิงกายภาพผ่านการจัดการศึกษา อาทิ การพิมพ์คัมภีร์เทศน์ การจัดพิมพ์หนังสือ ตำรา ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาผ่านเทคโนโลยีการพิมพ์สมัยใหม่ ซึ่งไม่เคยปรากฏในสยามประเทศมาก่อนภาพความเจริญทันสมัยที่มาพร้อมกับพระพุทธศาสนาจึงปรากฏในสังคมไทยในช่วงนั้น นัยหนึ่งจึงเป็นเหมือนความก้าวหน้า และเป็นจุดเริ่มต้นของการเมืองระหว่างนิกาย เนื่องจากนิกายที่ตั้งใหม่ถูกให้ความสำคัญจากรัฐในระบอบราชาธิปไตยมากกว่า แต่นัยยะที่สำคัญธรรมยุติกนิกายคือความก้าวหน้าและพัฒนาไปพร้อมกับความเป็นรัฐไทยภายใต้การสนับสนุนของสถาบันกษัตริย์

จากนั้นธรรมยุติกนิกายของสยามถูกส่งออกไปยังกัมพูชา นัยหนึ่งเพราะความต้องการทำให้ทันสมัย (Modernization) ทั้งความเป็นวิทยาศาสตร์ ความก้าวหน้าแบบตะวันตกที่เคยปรากฏและนับเป็นพัฒนาการในสังคมสยาม จึงถูกซื้อเชิญจาก “องค์ด้วง” หรือพระบาทสมเด็จพระนโรดม หาริรัักษรามธิบดี (นักร้องด้วง/พ.ศ.2339-2403/ค.ศ.1796-1860) กษัตริย์ที่เคยใช้ชีวิตอยู่ในประเทศไทย 27 ปี และมีความสนิทสนม ที่เคยสนทนาร่วมกับ “วชิรญาณภิกขุ” บ่อยครั้งขณะทรงผนวชอยู่ด้วยกัน (Manich Jumsai, 1987 : 84) ทั้งยังให้โอรสนักร้องคี่สุวัถ์ (พ.ศ.2383-2470/ค.ศ.1840-1927 ครองราชย์ พ.ศ.2447-2470/ค.ศ.1904-1927) บวชเป็นพระภิกษุในคณะธรรมยุติกนิกายที่วัดบวรนิเวศ 1 พรรษา เมื่อประมาณ พ.ศ.2407/1864 ขณะมีพระชนมายุ 24 พรรษา ดังปรากฏหลักฐานจากบันทึกของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เกี่ยววราชสำนักกัมพูชากับการบวชในคณะธรรมยุตที่ว่า “...สมเด็จพระหริรัักษรามธิบดี (นักร้องด้วง) พระองค์ศรีวิธธา สมเด็จพระนโรดมพรมบริรักษ์ (นักร้องราชชาติ) ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าทั้งสามพระองค์รับราชการอยู่ในราชสำนักไทย รัชกาลที่ 4 ทรงชุบเลี้ยงและทำนุบำรุงเช่นพระราชาบุตรบุญธรรม ทั้ง 3 พระองค์เมื่อพระชันษาครบอุปสมบท ทรงผนวชให้ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม อย่างเจ้านายในพระราชวงศ์ แล้วไปอยู่วัดบวรนิเวศ...” (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2514 : 30-31) ดังนั้นการส่งต่ออิทธิพลของราชสำนักสยามสู่ราชสำนักกัมพูชา จึงเป็นสิ่งที่ง่าย โดยเป็นการส่งผ่านความคุ้นชินในฐานะองค์ประกันของกรุงเทพ ที่เคยมีปฏิสัมพันธ์อันดีต่อกันในอดีต และได้รับการสานต่อในฐานะ “มรดกพ่อ” ดังนั้นการเข้าไปของธรรมยุติกนิกายในกัมพูชา จึงมีนัยยะของชนชั้นปกครองที่เชื่อมระหว่างราชสำนักและราชสำนัก โดยมีเจตนาหวังผล เพื่อยกระดับการศึกษาของคณะสงฆ์ภายในกัมพูชา แต่ในส่วนของรัฐสยามเองนัยหนึ่งเป็นการส่งออกอิทธิพลทางการเมืองระหว่างประเทศราชผ่านวัฒนธรรมทางศาสนาในส่วนของคณะธรรมยุต ดังปรากฏหลักฐานว่า

“...ธรรมยุติกนิกาย เป็นพุทธศาสนาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งขึ้นเมื่อพระองค์ยังทรงผนวชในรัชกาลที่ 3 ต่อมาสมเด็จพระหริรัักษรามอัคราธิบดี (พระองค์ด้วง) ได้ขอพระราชทานธรรมยุติกนิกายไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้า ฯ ให้พระอมรรักษ์ขิต (เกิด) และพระมหาปาน (ต่อมาได้เป็นสมเด็จพระสุคนธาธิปัตติ พระสังฆราชฝ่ายธรรมยุติ)....” (ศานติ ภักดีคำ,2555 : 3-19)

ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับกัมพูชา จึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ ที่มีมิติทางการเมือง ผ่านราชสำนักและศาสนาเป็นส่วนสำคัญ รวมทั้งการปกป้องผลประโยชน์ของสยามภายใต้การสนับสนุนฝ่ายนำในกัมพูชาที่เอื้อประโยชน์และสนับสนุนรัฐสยาม ดังกรณีรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อนักองค์ด้วงมีพระชนมายุ 43 พรรษา หลังจากที่ทรงพำนักอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลา 27 ปี จึงเดินทางกลับเขมรพร้อมกับกองทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี/Bodindech,พ.ศ.2320-2392/ค.ศ. 1777-1849) เพื่อรบกับญวนที่กำลังแผ่อำนาจเข้าสู่เขมรในช่วงนั้น โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการว่า "หากเขมรสงบเรียบร้อยเมื่อใดให้อภิเษกพระองค์ด้วงขึ้นครองเขมร" เมื่อกองทัพของเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) สามารถจัดการเหตุการณ์ในเขมรเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงมีการอภิเษกนักองค์ด้วงขึ้นครองราชย์สมบัติที่เขมรเมื่อพระชนมายุ 51 พรรษา มีพระนามว่า "สมเด็จพระหริรัถย์รามาศิทธิราชธิปัตติ" ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2390/1847 สมเด็จพระหริรัถย์รามาศิทธิราชธิปัตติ เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2403/1860 ที่กรุงอุตงค์ โดยสรุปความสัมพันธ์ระหว่างรัฐจึงเป็นความสัมพันธ์ภายใต้อำนาจทางทหารและการเมืองเหนืออำนาจรัฐที่น้อยกว่ารวมไปถึงปฏิสัมพันธ์ทางศาสนาที่เกิดขึ้นในภายหลังการปกครองของกษัตริย์ที่สนับสนุนโดยสยาม

ภาพประกอบ 2 นักองค์ราชาวดี หรือที่ต่อมาครองราชย์เป็น พระบาทสมเด็จพระนโรดม พรหมบริรักษ์ (Norodom/นโรดม/พ.ศ.2403-2447/ค.ศ.1860 –1904) และนักองค์สีสุวตลี หรือครองราชย์ในนาม พระบาทสมเด็จพระนโรดม สีสุวตลี (Sisowath/พ.ศ. 2447-2470/ค.ศ.1904 – 1927) ที่มีประวัติว่าเคยบวชเป็นพระภิกษุในคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ทรงผนวชที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม อย่างเจ้าในนายราชวงศ์ แล้วไปพำนักอยู่ที่วัดบวรนิเวศ ในช่วงที่พำนักรับราชการอยู่ในกรุงเทพมหานคร (สมเด็จพระยามหาราชานุภาพ,2514 : 30-31)

แรงจูงใจในการนำธรรมยุติกนิกายไปยังกัมพูชา

ความทันสมัยในสยาม เป็นปรากฏการณ์ที่ชนชั้นนำของกัมพูชาเคยเห็น และประสบด้วยตนเอง การส่ง การรับ “ธรรมยุติกนิกาย” ไปสู่กัมพูชาจึงเป็นประหนึ่งความคาดหวังต่อความ “ก้าวหน้า” หรือกระบวนการทำให้ทันสมัยนั้น “ธรรมยุติกนิกาย” จึงเป็นความสำเร็จที่เคยปรากฏในสยาม ทั้งนักองค์ด้วง ผู้กลับมาเป็นกษัตริย์ในกัมพูชา ก็เคยประสบด้วยพระองค์เอง ในฐานะ “องค์ประกันแห่งบางกอก” เป็นเวลา

27 ปีในแผ่นดินสยาม ทั้งเคยได้บวชและใช้ธรรมเนียมนิยาม วิธีปฏิบัติอย่างธรรมยุต จึงง่ายต่อการนำพุทธศาสนาเข้าไปปฏิบัติในราชสำนักกัมพูชา หากพิจารณาถึงข้อเท็จจริงพบว่าธรรมยุติกนิกายในประเทศไทยเกิดขึ้นด้วยเงื่อนไขทางการเมือง ราชบัลลังก์ การสร้าง “นวัตกรรม” ทางศาสนาที่ชื่อว่า “ธรรมยุติกนิกาย” นัยหนึ่งเป็นการต่อสู้ในเชิงสัญลักษณ์ของ “ยุวกษัตริย์” ที่ไร้ “บัลลังก์” และในความ “ไร้” จึงเป็นที่มาของการแสดงออกผ่านมิติทางศาสนาที่ “วชิรญาณภิกขุ” ได้บวชอยู่ในขณะนั้น การเจริญเติบโตของธรรมยุติกนิกายจึงเป็นภาพจำ และแบบที่ควรเอาอย่าง อาทิ การปรับปรุงข้อวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ให้สอดคล้องตามพระธรรมวินัย และพุทธวจนะ พระพุทธศาสนาเป็นแบบเหตุผลนิยมมากขึ้นอันเป็นไปตามหลักเหตุผลและตีความแบบประจักษ์นิยมตามตะวันตก รวมไปถึงการใช้เทคโนโลยีการพิมพ์ ดังปรากฏผลเป็นความรุ่งเรืองสุดในการจัดพิมพ์ผลงานนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (พ.ศ.2403-2464/1860-1921) ที่ทรงเป็นประมุขสงฆ์สังฆราช (พ.ศ.2453-2464/1910-1921) และคณะธรรมยุติกนิกาย หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี โท เอก และตำราอธิบายพระธรรมวินัยรวมกว่า 20 เล่ม รวมทั้งพระธรรมเทศนากว่า 80 เรื่อง คำอธิบายพระสูตร 25 เรื่อง และพระโอวาทธรรมคดี 70 เรื่อง ปัจจัยเหล่านี้ทำให้อิทธิพลทางความคิดของพระองค์ ในนามธรรมยุติกนิกาย (พระไพศาล วิสาโล, 2552 : 30-31) ได้แพร่กระจายไปในวงกว้าง และนับเป็นพัฒนาการของพระพุทธศาสนาแบบธรรมยุติกนิกาย ซึ่งได้รับการสนับสนุนจนแพร่กระจายไปในวงกว้าง รวมทั้งได้รับการสนับสนุนจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (Chulalongkorn/พ.ศ.2396-2453/ค.ศ.1853-1910) ซึ่งเป็นพระเชษฐาธิราชอย่างเต็มพระองค์ และจัดเป็นความทันสมัยที่พระพุทธศาสนาอย่างไทยมี เมื่อกัมพูชาโดยชนชั้นนำประสงค์เช่นเดียวกับสยาม ที่เห็นพัฒนาการในแต่ละช่วงเวลาอย่างชัดเจน ประสงค์นำเข้าธรรมยุติกนิกายจึงเกิดขึ้นพร้อมกับอิทธิพลของราชสำนักสยามที่มีต่อราชสำนักกัมพูชาและอิทธิพลทางศาสนาไปในคราวเดียวกัน แม้ผลที่คาดหวังกับความเป็นจริงจะไม่ได้เป็นไปในทางทิศทางเดียวกันก็ตาม “แนวคิดการที่จะทำให้ทันสมัยผ่านศาสนาไม่ประสบผลสำเร็จในกัมพูชา” (เดวิด แชนเลอร์, 2546)

การเข้ามาของธรรมยุติกนิกายและผลต่อสังคมกัมพูชา

ธรรมยุติกนิกายเป็นพุทธศาสนาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งขึ้นเมื่อพระองค์ยังทรงผนวชในรัชกาลที่ 3 ต่อมาในปี ค.ศ.1864/2407 สมเด็จพระหริรัถย์รามราชาธิราช (พระองค์ด้วง) ที่เคยใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ พร้อมให้ราชโอรสองค์สี่สุวตถ์ บวชที่วัดบวรนิเวศ 1 พรรษา เมื่อกลับไปปกครองบ้านเมืองเขมร จึงได้ขอพระราชทานธรรมยุติกนิกายไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย กัมพูชา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระอมรรักษ์ขิต (เกิด) พระมหาปาน ปณญาสีโล ซึ่งต่อมาได้เป็นสมเด็จพระสุคนธาธิราช ดำรงตำแหน่งเป็นสมเด็จพระสังฆราชฝ่ายธรรมยุติรูปแรกในประเทศไทยกัมพูชา (ศานติ ภัคติก้า, 2555 : 3-19) พุทธศาสนาแบบธรรมยุติกนิกายจึงเริ่มมีขึ้นในประเทศกัมพูชาตั้งแต่นั้น

สำหรับสมเด็จพระสังฆราชปาน มีประวัติว่าเกิดที่จังหวัดพระตะบอง เมื่ออายุได้ 12 ปี ได้บวชเป็นสามเณรที่วัดโพธิ์ ตำบลสังแก จังหวัดพระตะบอง คณะมหานิกาย แล้วได้เข้ามากรุงเทพฯ อยู่ที่วัดสระเกศ เป็นเวลา 4 พรรษา พร้อมถวายตัวเป็นศิษย์พระวชิรญาณเถระ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) โปรดให้ศึกษาพระวินัยในสำนักเจ้าคุณพระญาณรักขิต (สุด) เจ้าอธิการวัดบรมนิวาส คณะธรรมยุติกนิกาย จนกระทั่งอายุ 24 ปี ใน ค.ศ.1849/2393 จึงบวชแปลงเป็นพระธรรมยุติกนิกาย โดยมีพระวชิรญาณเถระเป็นพระอุปัชฌาย์ พระญาณรักขิต (สุด) เป็นกรรมวาจารย์ และพระอมรรักษ์ขิต (เกิด) เป็นอนุสาวนาจารย์ มีฉายาว่า "ปณญาสีโล" จนกระทั่งเรียนบาลีและสอบได้เป็นเปรียญธรรม ในนาม "พระมหาปาน" สมเด็จพระหริรัถย์รามราชา (พระองค์ด้วง) ขอพระราชทานธรรมยุติกนิกายเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาธรรมยุติกนิกายในกัมพูชา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้พระมหาปานพร้อมด้วย พระอมราภริรักษ์ิต (เกิด) และ พระสงฆ์ 8 รูป อุปาสก 4 คน เดินทางไปสืบศาสนายังกรุงกัมพูชา สมเด็จพระศรีนครินทร์ราชามาธิราชบดินทร์ทรงนิมนต์พระมหาปานให้จำพรรษาอยู่ที่วัดศาลาคู่ (วัดอัมพปิลปี) กรุงอุดงจัตมีชัย พระมหาปาน ได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระอริยวงศ์ พระวิมลธรรม พระมหาวิมลธรรม ตามลำดับ ภายหลังเป็นสมเด็จพระสุคนธาธิบดี

สมเด็จพระสุคนธาธิบดี (ปาน) เป็นกวีและปราชญ์ในราชสำนักสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชามาธิราชบดินทร์ กับ สมเด็จพระนโรดม ผลงานนิพนธ์ของท่านหลายเรื่องตกทอดมาถึงปัจจุบัน เช่น รบาคษัตริย์ (พระราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา) ที่แต่งร่วมกับออกญาสุนทรโวหาร (มุก) และลเพิกอังกอร์วัดแบบเก่า (เล็ปีกงครวดตแบบจาส) สมเด็จพระสุคนธาธิบดี (ปาน) สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ.2437 พระชนม์ได้ 68 พรรษา ตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวของไทยและสมเด็จพระนโรดม (พระองค์ราชาวดี) ของกัมพูชา

ผลจากการที่คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย (ซึ่งถูกทำให้เชื่อว่าบริสุทธิ์ตามพระธรรมวินัยมากกว่า) จากสยามเข้ามาเผยแพร่ ได้ทำให้พุทธศาสนาเถรวาทในกัมพูชาเกิดการแบ่งแยกเป็น 2 คณะ โดยคณะสงฆ์เถรวาทเดิมได้ชื่อว่า คณะมหานิกาย เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในประเทศสยาม คณะธรรมยุตในกัมพูชามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระราชวงศ์เช่นเดียวกับที่เป็นในสยาม แต่คณะธรรมยุตในกัมพูชากลับมีส่วนนำความก้าวหน้าเพียงเล็กน้อยมาสู่ชาวกัมพูชา อีกทั้งไม่ได้มีบทบาทในการนำความทันสมัยมาสู่สังคมกัมพูชาดังเช่นที่เป็นในสยาม ในขณะที่มหานิกายซึ่งเป็นนิกายดั้งเดิมซึ่งมีความเคร่งครัดในพระธรรมวินัยน้อยกว่า กลับมีบทบาทที่โดดเด่นกว่า (ธิบัติ บัวคำศรี,2555) ในส่วนคณะสงฆ์ธรรมยุต เมื่อเข้ามาแล้วมีการตั้งโรงเรียนบาลีระดับมัธยมขึ้น ณ กรุงพนมเปญ ใน ค.ศ.1914/2457 ผลคือกระตุ้นให้มีการศึกษาศาสนาในรูปแบบใหม่ อันนำมาซึ่งความแตกแยกของคณะมหานิกายในทศวรรษที่ 19-20 ระหว่างพระสงฆ์ตามแบบจารีตกับพระสงฆ์หัวสมัยใหม่ซึ่งได้รับอิทธิพลจากวิทยาศาสตร์ตะวันตกและนิกายการวิพากษ์วิจารณ์ รวมทั้งการให้มีการทำความเข้าใจคัมภีร์ทางศาสนาอันใหม่ กลุ่มหัวสมัยใหม่รู้จักกันในภายหลังว่า คณะธรรมยุติกนิกาย ซึ่งก้าวขึ้นมามีบทบาทนำในการต่อต้านฝรั่งเศส ร่วมกับปัญญาชนคนรุ่นใหม่ของกัมพูชาด้วย หากเมื่อเทียบกับลาวและกัมพูชาการเผยแผ่ธรรมยุตเข้าไปเพียงภาคอีสาน (สุพิศรา ทองกลม,2556) และในจำปาศักดิ์เท่านั้น แต่ในภายหลังก็ได้รับการรวมเป็นนิกายเดียวเป็น “คณะสงฆ์ลาว” (พระศรีธาดู สิงห์ประทุม,มณีนัย ทองอยู่,ดรรารัตน์ เมตตาริกานนท์,2553:73-96) และหายไปในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครองใน ค.ศ.1975/ 2518

ภาพประกอบ 2 เมืองอุดงจัตมีชัยเริ่มต้นของพระพุทธศาสนานิกายธรรมยุติกนิกายในกัมพูชา

ที่มาภาพ : http://allpointseast.com/blog/tour-info/cambodia/cambodia-photographs-some-stunning-images-from-gary-latham/attachment/580510_377971962300236_1822980843_n/

การที่พระสงฆ์กัมพูชาโดยเฉพาะคณะธรรมยุตมีปฏิสัมพันธ์อันดีกับไทย ยังคงไปมาหาสู่และศึกษาพระพุทธรศาสนาจากประเทศไทย ฝรั่งเศสเจ้าอาณานิคม (ค.ศ.1863-1953/2405-2496, David Chandler, 2015) ซึ่งไม่มีนโยบายส่งเสริมการจัดการศึกษาสำหรับพระสงฆ์สามเณร และเกรงอิทธิพลที่มาพร้อมกับศาสนาจากไทย จึงได้จัดตั้งสถาบันพุทธศาสนาบัณฑิต (Buddhist Institute) ใน ค.ศ.1930/2473 เพื่อควบคุมการศึกษาของพระสงฆ์ให้อยู่ในขอบเขตที่จะไม่เป็นภัยต่อการปกครอง ดังที่ David Chandler กล่าวว่า "เพื่อลดอิทธิพลของไทยที่ส่งผ่านเข้ามาทางพระพุทธรศาสนา" หรือจากการศึกษาของยัง ชัม (Yang Sam) พบว่าความพยายามของฝรั่งเศสในการควบคุมพระพุทธรศาสนาและพระสงฆ์ด้วยเหตุผลว่า “ (1) อยากรมีอำนาจเหนือคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายที่มีสถาบันพระมหากษัตริย์ให้การสนับสนุน และลดอิทธิพลของไทยที่มาพร้อมศาสนานิกายนี้ (2) ลดความเชื่อมั่นของประชาชนที่ให้ความเคารพนับถือคณะสงฆ์มหานิกาย โดยกล่าวหาอาจารย์สวา (กบฏอาจารย์สวาระหว่าง ค.ศ.1865-1867/2408-2410) และอาจารย์พู กอมโบ (ค.ศ.1867/2410) ซึ่งเป็นอดีตพระสงฆ์ว่าเป็นขบถ ทั้งนี้เพื่อรักษาความปลอดภัยของเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศส (Yang Sam, 1990 : 124 - 125) จากสภาพการณ์ธรรมยุติกนิกายเป็นส่วนหนึ่งของกัมพูชาภายใต้การสนับสนุนและได้รับความนิยจากราชสำนักและฝ่ายสนับสนุนราชสำนัก การคงอยู่ และบทบาทจึงอยู่ภายใต้การค้ำยันของราชสำนักโดยตรงประหนึ่งเป็นมรดกของเจ้าประเทศราชจากสยาม และเป็นมรดกของบรรพชนที่สืบทอดมาจากอดีตด้วยเช่นกัน

ที่	ชื่อ-นามพระสังฆราช	ช่วงเวลา	วัด	อายุ
1	สมเด็จพระมหาสุธรรมราชาธิปติ (ปาน)	1824-1893/2369-2436	ปทุมวดี	68
2	สมเด็จพระมงคลเทพอาจารย์ (เอี่ยม)	1849-1922/2392-2465	ปทุมวดี	73
3	สมเด็จพระมงคลเทพอาจารย์ (สุก)	1861-1943/2404-2485	ปทุมวดี	82
4	สมเด็จพระสุธรรมราชาธิปติ (อุง สะเรย)	1870-1956/2413-2498	ปทุมวดี	85
5	สมเด็จพระมหาสุธรรมราชาธิปติ (ภุค เตส)	1891-197-?	ปทุมวดี	
6	สมเด็จพระมหาสุธรรมราชาธิปติ (เทพ เลือง)	1895?-14 เมษายน 1975	ปทุมวดี	80 ?
7	สมเด็จพระมหาสุธรรมราชาธิปติ (บัว คลี)	1940-/2483- ปัจจุบัน	ปทุมวดี	61

ตารางที่ 1 ลำดับพระสังฆราชในฝ่ายธรรมยุติกนิกายในกัมพูชานับตั้งแต่ก่อตั้งจนกระทั่งปัจจุบัน
ที่มา : พระระพิน ด้วงลอย. (2545) : 141.

พระพุทธรศาสนาหายไปจากกัมพูชา

ในทางการเมืองนับแต่ไทยสูญเสียกัมพูชาในฐานะประเทศราช ไทยก็ไม่ได้หลงเหลืออิทธิพลใด ๆ ในกัมพูชาอีก และในส่วนของฝรั่งเศสที่มีบทบาทในฐานะเจ้าประเทศอาณานิคมก็มองว่าการเข้ามาของสยามผ่านศาสนามีนัยยะของแทรกแซง การก่อตั้งพุทธศาสนบัณฑิต (Buddhist Institute) ขึ้นมาในปี ค.ศ. 1930/2473 จึงมีนัยยะของการย้อนแย้งต่อประเด็นทางศาสนาที่สยามใช้เป็นกลและเครื่องมือในการเชื่อมระหว่างรัฐทางการเมืองกับรัฐศาสนาร่วมกัน

พระพุทธรศาสนาโดยรวมและคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายอยู่ภายใต้สถานการณ์ทางการเมืองในกัมพูชาภายหลัง พ.ศ.2500 เป็นการเผชิญหน้ากันด้วยอุดมการณ์ทางการเมืองคอมมิวนิสต์ที่แม้แต่กษัตริย์อย่างพระเจ้าสีหหนุเอง ก็ได้ใช้แนวคิดผสมผสานทางการเมืองเพื่อปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงของระบบคอมมิวนิสต์สงครามกลางเมืองในช่วงรัฐบาลนายพลลอน นอล (Lon Nol, ค.ศ.1975-1989/2518-2532) การเปลี่ยนแปลงแบบพลิกฟ้าคว่ำแผ่นดิน สถาบันพระพุทธรศาสนาถูกยกเลิกไปในสมัยเขมรแดง สมเด็จพระสังฆราชฝ่ายธรรมยุติกนิกาย เทพ เลือง มรณภาพก่อนกรุงพนมเปญแตกในวันที่ 14 เมษายน 1975/2518 ส่วนสมเด็จพระ

ฮวด ตาด (ค.ศ.1898-1975/2435-2522) มีหลักฐานว่าถูกสังหารมรณภาพภายหลังการปฏิวัติสำเร็จของพลพรรคคอมมิวนิสต์เขมรแดง หลังวันที่ 17 เมษายน 1975/2518 พระสงฆ์ถูกนโยบายทางการเมืองหมดประเทศ ระหว่าง ค.ศ.1975-1979/2518-2522 ไม่เหลือทั้งธรรมยุตและมหานิกาย จนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยรัฐบาล เองสัมริน ซึ่งได้กำหนดแนวทางและนโยบายเกี่ยวกับศาสนาไว้ โดยดำเนินการผ่านคณะกรรมการที่รัฐบาลจัดขึ้นประจำแต่ละวัด เพื่อให้มาดูแลศาสนาและควบคุมพระสงฆ์ ที่เรียกว่า **"สันนิบาตสงฆ์"** (Religious Direction Office) มีหน้าที่ในการกำกับดูแลวัดและพระสงฆ์ และการจัดการภายในวัด โดยมีการออกกฎสำหรับปฏิบัติต่อวัด การปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์และชาวพุทธไว้ อาทิ ผู้จะบวชต้องเคยบวชมาก่อน ค.ศ.1975/2518 และมีอายุ 50 ปีขึ้นไป บวชแล้วต้องช่วยเผยแผ่อุดมการณ์คอมมิวนิสต์ ในแบบเอง สัมริน เสียภาษีพระ 10 เรียล (Riels) เสียภาษีในนามวัด 100 เรียล บุญพิธีต้องแบ่งรายได้ให้กับรัฐ เป็นต้น (พระระพิน ด้วงลอย,2545: 52)

จนกระทั่ง ใน ค.ศ.1982/2525 มีการประชุมสงฆ์ครั้งแรก มีข้อมูลเกี่ยวกับพระราว 2,311 รูป และมีวัดเพียง 1,821 วัด ที่ถูกรื้อฟื้นกลับมาและมีพระภิกษุอยู่อาศัย รัฐได้ขอความร่วมมือจากคณะสงฆ์ในขณะนั้นว่า (1) ให้พระสงฆ์ให้ความร่วมมือในการเผยแผ่อุดมการณ์ทางการเมืองของพรรคสู่ประชาชน (2) เสนอผลการปฏิบัติแก่ประชาชน (3) สนับสนุนการปฏิวัติ ต่อสู้ข้าศึกศัตรู กระตุ้นให้มีความอดทนต่อการปฏิวัติ เป็นต้น ในส่วนนิกายสงฆ์ ซึ่งแต่เดิมมี 2 นิกาย คือมหานิกายและธรรมยุตนั้น และบัดนี้ได้เปลี่ยนไป กล่าวคือรัฐมิให้พระสงฆ์มีการสังกัดนิกายใด ๆ โดยเป็นความต้องการของประธานสงฆ์เทพ วงศ์ (สมเด็จพระสังฆราชฝ่ายมหานิกาย วัดอุณาโลม พนมเปญ) ท่านได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับนิกายของพระพุทธในช่วงนี้ว่า **"ในเวลาี่สงฆ์ไม่มีความแตกต่างกันระหว่างสองนิกายมีแต่เพียงคณะสงฆ์ชาวพุทธที่เรียกว่าคณะสงฆ์ของเรา.."** (Yang Sam,1990 : 86) หรือจากคำกล่าวของพระอุม สุม (Oum Soum) (Chear Keab,2000 : 18-28) ได้ยืนยันว่าการปกครองคณะสงฆ์ในช่วงแรกภายใต้รัฐบาลเอง สัมรินนั้น **"คณะสงฆ์ของเราไม่ใช้มหานิกายหรือธรรมยุต แต่เป็นคณะสงฆ์ผู้รักชาติ..."** (Yang Sam,1990 : 86) จากสภาพการณ์ดังกล่าวทำให้พระภิกษุที่เคยบวชเป็นพระธรรมยุตเมื่อสึกไปแล้ว เมื่อกลับมาบวชจึงได้บวชตามมหานิกายอันเนื่องด้วยรัฐให้มีเพียงนิกายเดียว เช่น พระปุต ปน เจ้าอาวาสวัดเกษราราม จังหวัดเสียมราฐ ซึ่งก่อนปี 1975/2518 ท่านเคยบวชในนิกายธรรมยุติกนิกาย และวัดเกษรารามแห่งนี้เคยเป็นวัดของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติ โดยมีท่านเป็นเจ้าอาวาสภายหลังปี 1975/2518 ท่านได้กลับมาบวชตามคณะสงฆ์มหานิกาย รัฐอนุญาตให้มีเพียงนิกายเดียว พระปุต ปน จึงกลับมาอยู่วัดเดิม วัดนี้จึงเป็นวัดมหานิกายในที่สุด แต่คนเสียมราฐส่วนใหญ่ยังเรียกชื่อว่าเป็นภาษาปากว่า **"วัดธรรมยุต"** (พระระพิน ด้วงลอย,2545 : 61)

ตั้งคณะธรรมยุตขึ้นมาใหม่ ก้าวย่างต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างไร ?

กัมพูชาเผชิญกับสงครามกลางเมืองมาอย่างยาวนานนับแต่ แต่เปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศเป็นระบบคอมมิวนิสต์ ใน ค.ศ.1975/2518 และการแย่งชิงอำนาจทางการเมือง ทำให้พระพุทธศาสนาได้รับผลกระทบและศูนย์หายไปจากประเทศกัมพูชา คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายเกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง กล่าวคือหลังมีการเลือกตั้ง สถานการณ์ทางการเมืองภายในนี้เพียงพอกับการเลือกตั้งในปี ค.ศ. 1993/2536 หลังจากที่มึสงครามกลางเมืองมาอย่างยาวนาน มีการเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตย มีการรื้อฟื้นสถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ หลังจากที่ถูกลบเลิกไปในช่วง ค.ศ.1970-1992/2513-2535 มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบบสาธารณรัฐ (Khmer Republic,1970-1975) เป็นระบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์แบบเขมรแดง (Democratic Kampuchea/Khmer Rouge,1975-1979) เขมรแดง สัมริน ภายใต้การสนับสนุนของเวียดนามที่ใช้แนวทางสังคมนิยม (People's Republic of Kampuchea,1979-1989) ใน

การปกครองประเทศ สถาบันกษัตริย์หายไป ในส่วนของพระพุทธศาสนาที่ตกเป็นผู้ถูกระงับ ในสมัยเขมรแดง คอมมิวนิสต์ พระพุทธศาสนาและพระภิกษุหายไปประเทศกัมพูชา ด้วยเหตุผลในเรื่องของอุดมคติทางการเมือง มาสมัยหลังรัฐบาลเฮง สัมริน พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์อยู่ภายใต้เงื่อนไขของรัฐ มีเพียงนิกายเดียวคือนิกายของรัฐ ที่ต้องสนับสนุนการปฏิวัติของรัฐ ผู้มีอายุ 50 ปี เท่านั้นถึงจะบวชได้ และเคยบวชในช่วงก่อน รัฐบาลเขมรแดง หรืออาจเรียกว่าได้ว่าเป็นนิกายใหญ่ จนกระทั่งมีการเปิดให้บวชเสรีในภายหลัง ค.ศ. 1992/2535

ตลอดระยะเวลาเกือบ 20 ปี (ค.ศ.1975-1992/2518-2535) คณะธรรมนูญติกนิกายหายไปจากแผ่นดิน กัมพูชา พระสงฆ์ธรรมยุติเดิมก็บวชและสังกัดอยู่ในคณะสงฆ์หลักในช่วงเวลานั้น ภายหลังสถานการณ์สงครามกลางเมือง ประเทศต่าง ๆ ได้เข้ามามีบทบาทในการยุติสงครามกลางเมือง และให้มีการเลือกตั้ง ถอนทหาร จึงได้มีการยกสถาบันกษัตริย์หลังถูกยกเลิกไปตั้งแต่ ค.ศ.1970-1992/2513-2535 พุทธศาสนากลับไปอยู่ใน สมัยเขมรแดง ค.ศ.1975-1979/2518-2522 สมัยรัฐบาลเฮง สัมริน พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์อยู่ภายใต้ เงื่อนไขของรัฐ มีเพียงนิกายเดียวคือนิกาย ที่ต้องสนับสนุนการปฏิวัติของรัฐ ผู้มีอายุ 50 ปี เท่านั้นถึงจะบวช ได้ จนกระทั่งมีการเปิดให้บวชเสรีในภายหลัง ค.ศ.1992/2535 รวมทั้งมีการนำธรรมนูญติกนิกายกลับมาอีกครั้ง ๆ มีการประกาศตั้งคณะธรรมยุติขึ้นมาใหม่ ได้มีการบวชพระสงฆ์ที่วัดปทุมวดี โดยสมเด็จพระสังฆราชบัว คลี ได้นิมนต์พระสงฆ์จากประเทศไทย เข้าร่วมพิธีบวชพระภิกษุสามเณรกัมพูชา ในฝ่ายธรรมยุติที่ได้ตั้งโพธิ์หน้าวัด ปทุมวดี ซึ่งแต่เดิมวัดปทุมวดี เป็นวัดของคณะสงฆ์ธรรมยุติ เมื่อไม่มีพระธรรมยุติในช่วงปี ค.ศ.1979/2522 รัฐ จึงให้พระในฝ่ายมหานิกายเข้าไปอยู่อาศัย ปัจจุบันวัดนี้มีพระภิกษุทั้งสองนิกาย คือในฝ่ายมหานิกาย และ ธรรมยุติ โดยแยกกันอยู่และแยกกันทำสังฆกรรม

ธรรมนูญติกนิกายได้ถูกรื้อฟื้นอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่หายไปจากกัมพูชาตั้งแต่ ค.ศ.1975/2518 ด้วย ความกรุณาของสมเด็จพระนโรดม สีหนุ (Norodom Sihanouk, ค.ศ.1922-2012) โดยในปี ค.ศ.1992/2535 พระองค์ได้นิมนต์พระภิกษุบัว คลี พระธรรมยุติที่ยังหลงเหลือในขณะที่เขมรแดงเข้าปกครองประเทศและ อพยพลี้ภัยไปอยู่ฝรั่งเศส โดยมีประวัติว่าเคยอบรมสั่งสอนพระบาทสมเด็จพระบรมนาถ นโรดม สีหนุณี (Norodom Sihamoni, 1953-) กษัตริย์กัมพูชาพระองค์ปัจจุบันเมื่อครั้งทรงผนวช ให้กลับจากประเทศฝรั่งเศส เพื่อก่อตั้งรื้อฟื้นคณะธรรมนูญติกนิกายอีกครั้งในประเทศกัมพูชา โดยมีการจัดบวชชุกุลบุตรกัมพูชาเพื่อสืบวงศ์ เริ่มต้นธรรมนูญติกนิกายในกัมพูชาอีกครั้ง โดยนิมนต์พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติจากประเทศไทยไปร่วมในพิธีอุป สมบท เมื่อวันเสาร์ที่ 7 ธันวาคม ค.ศ.1992/2535 พร้อมกันนั้นพระนโรดม สีหนุ กษัตริย์ภายใต้การปกครอง หลังการเลือกตั้งได้สถาปนาพระภิกษุบัว คลี ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชฝ่ายธรรมนูญติกนิกายไปประเทศกัมพูชา นับแต่นั้นจนกระทั่งปัจจุบัน เอียน ฮาวิส (Ian Harris, 2001 : 83-84) ได้ให้ข้อมูลว่า สมเด็จพระนโรดม สีหนุ ทรงโปรดพระภิกษุบัว คลี เนื่องจากท่านเป็นพระสงฆ์ที่เคร่งครัดกว่าพระสงฆ์กัมพูชารูปอื่นในวัดเขมาราราม (Wat Khemararam) ในประเทศฝรั่งเศส รวมทั้งพระราชโอกาสของสมเด็จพระนโรดม สีหนุ ทรงผนวชและมี พระภิกษุบัวคลี เป็นผู้อบรมสั่งสอน นอกจากนี้เหตุผลนี้อาจพิจารณาได้ว่าสายสัมพันธ์ของคณะธรรมยุติกับราช สำนักในครั้งอดีตได้รับการอุปถัมภ์ให้ก่อตั้งขึ้นมาในสมัยองค์ด้วง (ค.ศ.1848-1860/2391-2403) ล่วงมาสมัย สมเด็จพระนโรดม สีหนุเองความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนัก กลุ่มราชวงศ์และเจ้านายชั้นสูงกับคณะสงฆ์ฝ่าย ธรรมยุติยังมีอยู่ การสถาปนาคณะธรรมยุติของเจ้าสีหนุในการรักษามรดกของบรรพบุรุษไว้ ความสัมพันธ์ของ คณะสงฆ์ธรรมยุติกับราชสำนักมิได้จบลงแค่การก่อตั้งคณะธรรมยุติแล้วเท่านั้น จากการศึกษาของเอียน ฮาวิส ยังพบว่าคณะสงฆ์ธรรมยุติยังเป็นแหล่งเงินทุนสนับสนุนให้กับพรรคฟุนซินเปค (FUNCINPEC: Front uni national pour un Cambodge independant, neutre, pacifique et cooperatif) ในการเลือกตั้งในปี 1997 โดยที่พรรคนี้เป็นพรรคของฝ่ายราชสำนักที่มีสมเด็จพระนโรดม (Norodom Ranariddh, 1944-)

พระราชโอรสของสมเด็จพระสีหนุ เป็นหัวหน้าพรรค และอีกกรณีหนึ่งเป็นที่รู้จักในระดับหนึ่งว่าคณะสงฆ์ธรรมยุติ เป็นฐานทางการเมืองให้แก่พรรคพุนซินเปค และคณะสงฆ์ที่บวชก่อนปี 1989/2532 ฝ่ายมหานิกายส่วนใหญ่เป็นฐานของการเมืองให้แก่พรรคประชาชนกัมพูชาที่มีฮุน เซน เป็นหัวหน้าพรรค เป็นต้น

ภาพประกอบ 4 สมเด็จพระสังฆราชสุคนธาธิปติ (บัว คลี)

สมเด็จพระสังฆราชฝ่ายธรรมยุติกนิกาย

แห่งพระราชอาณาจักรกัมพูชาปัจจุบัน และวัดปทุมวดี กลางกรุงพนมเปญ

ศูนย์กลางการบริหารกิจการพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายในปัจจุบัน

(ที่มาภาพ : กระทรวงการต่างประเทศ <http://m.mfa.go.th>, เมื่อ 20 มกราคม 2660)

นิกาย	พ.ศ.2512	พ.ศ.2543	พ.ศ.2549	พ.ศ.2552	พ.ศ.2559
วัดมหานิกาย	3,230	3,633	3,980	4,241	4,488
วัดธรรมยุติ	139	98	126	151	174
พระมหานิกาย	62,678	19,412	57,509	53,456	52,824
พระธรรมยุติ	2,384	303	1,319	1,380	4,169

ตารางที่ 2 สถิติพระสงฆ์/วัดธรรมยุติกนิกายในกัมพูชา ที่มาข้อมูล : กระทรวงธรรมการและศาสนา กรุงพนมเปญ Ministry of Cult and Religion, Phnom Penh (เมื่อ 4 พฤศจิกายน 2559). อุเทน วงศ์สถิตย์. (2549). “ธรรมยุติกนิกาย : ศาสนมรดกไทยในกัมพูชา”, หนังสือรวมบทความทางวิชาการจากการประชุมทางวิชาการนานาชาติ เรื่อง : มรดกวัฒนธรรม : ไทยกับเพื่อนบ้าน” หอประชุมมหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ 21-23 มิถุนายน 2549 หน้า 188.

สถิติพระสงฆ์/วัดธรรมยุติกนิกายในกัมพูชา				หมายเหตุ
ที่	เขต/จังหวัด	วัด	พระภิกษุ/รูป	
1	กรุงพนมเปญ	6	471	ข้อมูลจากกระทรวงธรรมการ และศาสนา กรุงพนมเปญ มีข้อมูลว่าระหว่าง ค.ศ.2014-2015 มีวัดทั่วทั้งประเทศทั้งในส่วนมหานิกาย/ธรรมยุติ จำนวนรวม 4,676 วัด มีพระสงฆ์ทั้งประเทศ จำนวนรวม 57,573 รูป โดยมีวัดคณะสงฆ์
2	กำปงจาม	11	132	
3	ตาแก้ว	17	420	
4	กันดาล	26	892	
5	วิหาร	1	9	
6	โพธิสัตว์	7	100	

7	พระสีหนุ	2	13	มหานิกาย จำนวน 4,488 วัด และ พระภิกษุสงฆ์ 52,824 รูป
8	กำปงชนัง	1	6	
9	เสียมเรียบ	6	128	สถาบันการศึกษาสงฆ์ : มหานิกาย
10	กรอแจะ	6	23	
11	พระตะบอง	17	452	1. พุทธิกมัธยมศึกษาปฐมภูมิ โรงเรียน 35 แห่ง จำนวนนิสิต 4,716 รูป ครูสอน 614 คน
12	เกาะกง	5	93	
13	ไพรเวง	17	383	2. พุทธิกมัธยมศึกษาทุติยภูมิ มี โรงเรียนจำนวน 17 แห่ง มีนักเรียน จำนวน 1,776 รูป ครู 377 คน
14	กำปงจาม	11	132	
15	กำปงชนัง	1	6	3. พุทธิสถกวิทยาลัยพระสีหนุราช (Preah Sihanouk Raja Buddhist University) มีจำนวนนิสิต 2087 รูป/คน ครูสอน 255 คน (1) วิทยาเขต พนมเปญ มีนิสิตจำนวน 1,155 รูป/คน (2) วิทยาเขตพระตะบอง 477 รูป/คน (3) วิทยาเขต เขตกำปง
16	บันทายเมียนชัย	7	127	
17	กำปงสะปือ	17	376	ชนัง นิสิต 455 รูป/คน ในส่วน คณะสงฆ์ธรรมยุติมี พุทธิกวิทยาลัย พระสีหนุณี (Preah Sihanouk Raja Buddhist University) วัดสวายโป
18	กำปงธม	2	27	
19	กำปอต	18	379	โป กรุงพนมเปญ
20	สวายเรียง	-	-	
21	รัตนคีรี	-	-	
22	สตริงแตง	-	-	
22	กรุงแกบ	-	-	
23	กรุงโพลิน	-	-	
24	อุดรมีชัย	-	-	
25	ตโปงฆมุม	-	-	
รวมทั้งหมด		178	4,169	

ตารางที่ 3 สถิติพระสงฆ์/วัดธรรมยุติกนิกายในกัมพูชา

ที่มาข้อมูล : กระทรวงธรรมการและศาสนา กรุงพนมเปญ

Ministry of Cult and Religion, Phnom Penh (เมื่อ 4 พฤศจิกายน 2559)

พระราชกณะสมเด็จพระสังฆราช นิกาย ละ 1 รูป	
คณะมหานิกาย	สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี (สังฆราช)
คณะธรรมยุติกนิกาย	สมเด็จพระมหาสุคนธาธิบดี (สังฆราช)
พระราชกณะชั้นเอก ฝ่ายมหานิกาย 3 รูป ฝ่ายธรรมยุต 2 รูป	
คณะมหานิกาย	(1) พระธรรมลิขิต (2) พระโพธิวงศ์ (3) พระวันรัตน์
คณะธรรมยุติกนิกาย	(1) พระมงคลเทพอาจารย์ (2) พระพุฒาจารย์
พระราชกณะชั้นโท ฝ่ายมหานิกาย 6 รูป ฝ่ายธรรมยุต 3 รูป	
คณะมหานิกาย	(1) พระมหาวิมลธรรม (2) พระพุทธโฆษาจารย์ (3) พระธรรมโฆษาจารย์ (4) พระโฆษธรรม (5) พระศาสนมุนี (6) พระมุนีโกศล
คณะธรรมยุติกนิกาย	(1) พระมหาพรหมมุนี (2) พระธรรมอุดม (3) พระอริยกัสสป
พระราชกณะชั้นตรี มหานิกาย 6 รูป ฝ่ายธรรมยุต 4 รูป	
คณะมหานิกาย	(1) พระศรีสัมมตวิวงศ์ (2) พระพุทธวงศ์ (3) พระศากยวงศ์ (4) พระอุบาลีวงศ์ (5) พระญาณวงศ์ (6) พระสุเมธวงศ์
คณะธรรมยุติกนิกาย	(1) พระอริยวงศ์ (2) พระญาณรังษี (3) พระธรรมกวีวงศ์

	(4) พระมหาวิรวงศาจารย์
พระราชอาคณาะชั้นจัตวา ฝ่ายมหานิกาย 20 รูป ฝ่ายธรรมยุต 16 รูป	
คณะมหานิกาย	(1) พระธรรมวิปัสสนา (2) พระสมาธิธรรม (3) พระญาณโกศล (4) พระสิริสงคามมณี (5) พระสิริวิสุทธิ์ (6) พระธรรมวงศา (7) พระญาณสังวระ (8) พระธรรมสังวระ (9) พระอินทร์มณี (10) พระเทพมณี (11) พระวินัยมณี (12) พระเทพสัถยา (13) พระศีลสังวร (14) พระคัมภีร์เถร (15) พระอริยมัคคญาณ (16) พระวิภัทรญาณ (17) พระบวรสัถยา (18) พระญาณวิสุทธีวงศา (19) พระธรรมวิสุทธีวงศา (20) พระปฏิภนธรรม
คณะธรรมยุติกนิกาย	(1) พระปทุมวงศา (2) พระธรรมมณี (3) พระวชิรเมธา (4) พระอริยมณี (5) พระเทพโมลี (6) พระธรรมมัตเถร (7) พระอมราภักขิต (8) พระมหาราชธรรม (9) พระรัตนมณี (10) พระธรรมไตรโลกาจารย์ (11) พระธรรมวโรดม (12) พระญาณวิริยะ (13) พระธรรมมณี +
ทั้ง 2 นิกาย	พระฐานานุกรมต่าง ๆ พระปลัด พระวินัยธร พระธรรมธร พระครู พระธรรมภักขิต และพระสมุห์ (เป็นฐานานุกรมของพระมนตรีสงฆ์แต่ละรูปจะพิจารณาแต่งตั้งเอง)
หมายเหตุ : พระราชาคณะพระมหากษัตริย์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งโดยการออกพระราชกฤษฎีกา	

ตารางที่ 4 เปรียบเทียบสมณะศักดิ์และสัดส่วนของพระราชอาคณะระหว่างคณะธรรมยุตและมหานิกายในกัมพูชา

ที่มา : ชล เอี่ยม. (1994). องค์การจัดตั้งพระสงฆ์พุทธศาสนิกในประเทศกัมพูชา.

กัมพูชาสุริยา. 48 (4) : 31-47 (ภาษาเขมร)

สรุป

ธรรมยุติกนิกายมีประวัติเริ่มต้นจากประเทศไทย และถูกส่งต่อไปยังกัมพูชาจากราชสำนักสยาม ทั้งมีอิทธิพลเหนือราชสำนักกัมพูชา จนกระทั่งฝรั่งเศสได้ก่อตั้งพุทธศาสนบัณฑิต (Buddhist Institute) เพื่อป้องกันอิทธิพลของสยามที่มาพร้อมกับพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะธรรมยุติกนิกาย โดยธรรมยุติกนิกาย นัยหนึ่งเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมทางการเมืองกับราชสำนักสยามกับราชสำนักกัมพูชา โดยใช้ลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมเพื่อแสวงหาความร่วมมือและการใกล้ชิดกับอำนาจทางการเมืองระหว่างรัฐและรัฐบริวารในฐานะประเทศราช ซึ่งธรรมยุติกนิกายก็มีพัฒนาการร่วมกับสังคม การเมือง เศรษฐกิจกัมพูชามาตลอดสมัย แม้จะหายไปในช่วงเวลาสงครามกลางเมืองและแนวคิดอุดมการณ์ทางการเมืองแบบสุดขั้ว ทำให้ธรรมยุติกนิกายหมดไปจากแผ่นดินกัมพูชา ด้วยเหตุผลทางการเมืองในราชสำนักและการเมืองโลกที่มีผลต่อการเข้ามากำหนดบทบาททางการเมืองใหม่ พระพุทธศาสนาจึงกลับมาพร้อมกับการเลือกตั้ง และการฟื้นฟูของสถาบันกษัตริย์ที่ต่างฝ่ายต่างเป็นฐานสนับสนุนค้ำยันซึ่งกันและกัน ในช่วงหลัง ค.ศ.1992/2535-ปัจจุบัน พุทธศาสนาได้ถูกรื้อฟื้นและเข้ามามีส่วนร่วมกับสังคมกัมพูชาและมีพัฒนาการอย่างก้าวเต็บโตผ่านสภิติพระภิกษุ วัดในส่วนของธรรมยุตได้เพิ่มขึ้น มีสถาบันการศึกษาสำหรับพระสงฆ์ในระดับสูงขึ้นอาทิ พุทธิกวิทยาลัยพระสีหmani (Preah Sihamoni Raja Buddhist University) วัดสวายโปโป กรุงพนมเปญ รวมไปถึงสิทธิในการบริหาร การปกครองตนเองที่เป็นเอกเทศ กล่าวคือการมีสมเด็จพระสังฆราชทั้ง 2 นิกายที่มีเอกสิทธิ์ในการบริหาร การปกครองภายใต้นิกายของตนเอง จึงทำให้เป็นพัฒนาการและการก้าวอย่างของพระพุทธศาสนาในกัมพูชา โดยเฉพาะธรรมยุติกนิกายมีพลวัตรขยับก้าวไปข้างหน้าอย่างที่ปรากฏนับแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- กรมพระยาดำรงราชานุภาพ,สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. (2514). *นิราศนครวัด*. ธนบุรี : รุ่งวัฒนา.
- ชล เอี่ยม. (1994). องค์การจัดตั้งพระสงฆ์พุทธศาสนิกในประเทศกัมพูชา. *กัมพูชาสุริยา*. 48 (4) : 31-47
(ภาษาเขมร)
- ชุมพล เลิศรัฐกาล. (2536). *กัมพูชาในการเมืองโลกบทบาทเจ้าสีหนุกับสังครามและสันติภาพ*.
กรุงเทพฯ ฯ : ธีญาพับลิเคชั่น.
- เดวิด พี แชนด์เลอร์. *ประวัติศาสตร์กัมพูชา*.(2546). แปลโดย พรธณงาม เก้าธรรมสาร สดใส ชันติวรพงศ์ และ
วงเดือน นาราสังข์. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ฉิบตี บัวคำศรี. (2555). *ประวัติศาสตร์กัมพูชา*. กรุงเทพฯ ฯ : เมืองโบราณ.
- นภดลชาติประเสริฐ. (2540). *เจ้านโรดมสีหนุกับนโยบายความเป็นกลางของกัมพูชา*. ปทุมธานี :
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระเจ้าทิพากรวงศ์. (2505). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 (รัชกาลที่ 3 รัชกาลที่ 4)*.
พระนคร : กรมศิลปากร.
- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2516). *พระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว*. พระนคร : ครูสภา.
- พระไพศาล วิสาโล. (2552). *พุทธศาสนาไทยในอนาคต : แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต*. กรุงเทพฯ ฯ :
มูลนิธิโกลดคีมทอง.
- พระระพี ดั่งลอย. (2545). การศึกษาสถานภาพของพระสงฆ์กัมพูชา ระหว่าง ค.ศ.1975-1979. *สารนิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์เอเชีย)*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พระอธิการเกียรติศักดิ์ กิตติเมโธ. (2553). การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)*.
บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระศรีธาดู สิ่งประทุม,มณีนัย ทองอยู่,ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. (2553). “การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง
และพระพุทธศาสนาสมัยสังคมนิยมในลาว”, *วารสารลุ่มแม่น้ำโขง*. 6 (3) : 73-96
<http://mekongjournal.kku.ac.th/Vol06/Issue03/04.pdf>
- พระสุธี สุวณณเถโร (ยนต์). (2553).การศึกษาของคณะสงฆ์ในราชอาณาจักรกัมพูชา. *วิทยานิพนธ์พุทธ
ศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา)*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย
- ศานติ ภัคดีคำ, (2555). ความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาระหว่างสยามสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวกับกรุงกัมพูชา”, *วารสารสงฆสถานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*,
18 (3) : 3-19
- สุพัตรา ทองกลม. (2556). การศึกษาวัตรธรรมยุติกนิกายในจังหวัดอุบลราชธานี. *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต (สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม)*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
From : http://www.thapra.lib.su.ac.th/objects/thesis/fulltext/thapra/Supattra_Tongklom/Supattra_Tongklom_abstract.pdf
- อุเทน วงศ์สถิตย์. (2549). “ธรรมยุติกนิกาย : ศาสนมรดกไทยในกัมพูชา”, *หนังสือรวมบทความทางวิชาการ
จากการประชุมทางวิชาการนานาชาติ เรื่อง : มรดกวัฒนธรรม : ไทยกับเพื่อนบ้าน*.
หอประชุมมหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ 21-23 มิถุนายน 2549.

- Chear Keab. (January-March,2000). "Chivpravat Sangkhep Somdhech Mongkolthepachan Oum Sum Sangha Thero-Biography of Somdhech Mongkolthepachan Oum Sum". Kambujasuriya, 54 (1) : 18-28. (Khmer)
- David Chandler. (2015). Colonial Era – Cambodia Enters the Wider World: 1863 – 1953 Cambodian History Searching for the Truth, July 2009". NORTHWESTERN UNIVERSITY SCHOOL OF LAW CENTER FOR INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS AND DOCUMENTATION
CENTER OF CAMBODIA. Retrieved November 25, 2015.
From : <http://www.cambodiatribunal.org/history/cambodian-history/>
- Ian Harris. (2001). *Buddhist Sangha Grouping in Cambodia*. In Buddhist Studies Review is the semi-annual journal of the UK Association for Buddhist Studies and is sponsored by the Institut de recherche bouddhique Linh-S'on
From : <http://www.templenews.org/wp-content/uploads/2011/11/Ian-Harris-Buddhist-Sangha-Groupings-in-Cambodia-BSR-2001.pdf>
- Manich Jumsal. (1987). *History of Thailand and Cambodia From the days of Angkor to the present*, Bangkok: Chalermnit Press.
- Yang Sam. (1987). Khmer Buddhism and Politics from 1954 to 1984. A Research Project Publication Support by Inoochina Studies Program/Social Science Resarch Council Khmer Stuideis Institute.
- Yang Sam. (1990). *Buddhism in Cambodia, 1795–1954. Thesis of Master of arts* : Cornel University.